

MAGYAR PIACKUTATÁS INDIÁBAN MENDE TIBOR JELENTÉSEI ALAPJÁN (1948-1949)

Hungarian market research in India based on Tibor Mende's
reports (1948-1949)

Olajos Artúr¹

Absztrakt: A 20. század közepén végbement társadalmi és gazdasági folyamatok eredményeként Magyarország és India között egy teljesen új viszonyrendszer kezdett kiépülni. Ez megteremtette a magyar kormány számára is a szükségességét az Indiában fellelhető lehetőségek felmérésének. A magyar állam a második világháborút követően a Szovjetunió bábámmává vált, ugyanakkor kérdéses, hogy a magyar államnak az Indiával való kapcsolatépítésében milyen mértékben volt jelen Moszkva, mennyire határozta meg az Indiával való összeköttetés kialakítását. 1948. július 16-án a magyar állam nevében piackutatási céllal útnak indították Mende Tibort, hogy vizsgálja meg, a magyar állam számára milyen lehetőségek is adóttak a dél-ázsiai térségben. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár dokumentumaiban részletes betekintést nyerhetünk Mende munkájába. Az általa írt jelentések segítségével elemezni tudjuk a magyar állam ilyen irányú törekvéseit, annak gazdasági, politikai vonatkozásait, illetve azokat az egyéb külső és emberi tényezőket, amelyek befolyásolni tudták a két állam viszonyát. Ezek mellett, megismerhetjük azokat a realitásokat, amelyek a két ország kereskedelmét ekkor jellemezheték, továbbá az 1949-ben létrejött első magyar-indiai árucserforgalmi megállapodást, illetve annak hatását.

Kulcsszavak: Mende Tibor, piackutatás, Magyarország, India, Szovjetunió, kereskedelem, gazdaság, politika

---

¹ Olajos Artúr, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelem Doktori Program, doktoranduszhallgató.

ORCID azonosító: <https://orcid.org/0009-0003-1408-2641>

A szerző további munkásságát lásd a Magyar Tudományos Művek Tára oldalán: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10084993>

E-mail cím: olajos.artur@gmail.com

Abstract: As a result of the social and economic processes that took place in the middle of the 20th century, a completely new system of relations began to develop between Hungary and India, which created the need in the Hungarian government to assess the opportunities available in India. After the Second World War, the Hungarian state became a puppet state of the Soviet Union, but at the same time it is questionable to what extent Moscow was present in the Hungarian state's relationship with India, and to what extent it determined the development of the connection with India. On July 16, 1948 Tibor Mende was sent on a market research mission on behalf of the Hungarian state to investigate the available opportunities in the South Asian region. The documents of National Archives of the Hungarian National Archive give a detailed insight into Mende's work. The reports written by him helps to analyze the Hungarian state's efforts in this case, its economic and political aspects, as well as the other external and human factors that could influence the relationship between the two states. In addition to these, we can learn about the realities that characterized the trade between the two countries at that time, as well as the first Hungarian-Indian trade agreement in 1949 and its impact.

Keywords: Tibor Mende, market research, Hungary, India, Soviet Union, trade, economy, politics

BEVEZETÉS

A magyar külpolitikában az ország geopolitikai helyzete miatt mindig is jelen voltak a nagyhatalmi politika hatásai.² Miután véget ért a második világháború az 1945-1948 közötti időszak alatt kiépülő szocialista diktatúra keretében végleg felszámolták az önálló külpolitikát, Magyarország elfoglalta a helyét a Szovjetunió által felépített keretrendszerben.³ Viszont megfigyelhető, hogy voltak olyan külkapcsolatok, amelyeknek általában nem tulajdonítunk nagy jelentőséget, hiszen nem illeszkednek bele az egyén világgépébe vagy egy adott időszak narratívájába. Mindeközben, ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdést, akkor egy fontos tény nem hagyhatunk figyelmen kívül, még pedig azt, hogy a magyar állam jogilag, mint független

---

² BORHI, 2015. 34.o.

³ BÉKÉS, 2011. 95.o.

állam létezett az 1949-es alkotmány után is.⁴ Noha minden lépés a moszkvai utasításoknak megfelelően vagy azokhoz igazodva történt, azonban mégis például a magyar állam nevében jártak el a magyar politikusok, küldöttek, diplomaták a külföldi kapcsolatokat illetően, úgy is mondhatjuk, hogy Magyar Népköztársaság neve volt ott a nemzetközi szerződéseken és nem a Szovjetunióé.

A második világháborút követően a magyar államot egy teljesen új helyzet elé állították, azonban mégis vannak olyan jelenségek, amelyek egy-egy anomáliának tűnhetnek, olyan valaminek, amely valóban szuverén állam jellemzői lehetnek. Ilyen furcsaságnak tűnhet az, hogy 1948-ban Magyarország részéről egy indiai piackutatás veszi kezdetét.⁵ Amíg Közép- és Kelet-Európában megindult az egyes államok „szovjetizálása”, addig ezzel párhuzamosan Indiában 1947 után, a függetlenség elnyerését követően megindult az önmeghatározás időszaka. Maguk mögött hagyva a brit fennhatóságot és a gyarmati státuszt, meg kellett teremteni azt a belső kohéziót, amely az alapvető stabilitást biztosítani tudta, illetve előre mozdította az ország gazdasági fejlődését.⁶ Ennek részeként jó viszonyra törekedtek a világ keleti és nyugati felével egyaránt.⁷ Ebből kifolyólag pedig úgy tűnik Magyarországgal is. Már a második világháború előtt beszélhetünk valamilyen mértékű kereskedelemről Magyarország és a dél-ázsiai térség között, viszont most teljesen új alapok jöttek létre mindkét régió számára politikai és gazdasági téren egyaránt. Éppen ezért 1948-ban a Kereskedelmi Minisztérium megbízta Mende Tibor közgazdászt egy a térséggel kapcsolatos piackutatás lefolytatásával.⁸

Mende Tibor (1915-1984) egy magyarországi zsidó család leszármazottja 1938-ban Londonba költözött valószínűsíthetőleg az évtized végén kialakult antiszemita légkör elkerülésének érdekében. (Csak kettő, a *Tekintet*⁹, illetve az *Új Kelet* című folyóiratban van rövid utalás származását illetően.¹⁰) Beiratkozott a London School of Economics-ba, ahol közgazdasági diplomát szerzett.¹¹ A második világháború idején különböző

---

⁴ 1949. ÉVI XX. TÖRVÉNY – A Magyar Népköztársaság alkotmánya

⁵ AZ 1947. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 16-ÁRA ÖSSZEÍVOTT ORSZÁGGYŰLÉS NAPLÓJA II. KÖTET, 746.o.

⁶ MUKHERJEE, MALONE, 2011. 87.o.

⁷ RAUCH 2008. 6. o.

⁸ GAZDASÁGI ÉLET, 1948. 7.o.

⁹ LITVÁN, 1991. 42-43.o.

¹⁰ ÚJ KELET, 1955. 1.o.

¹¹ ENCYCLOPÆDIA UNIVERSALIS

baloldali lapokban tűnt fel írásaival (*Reynold's News, Tribune, Fortnightly Review*). A háború utolsó éveiben az Amerikai Egyesült Államok (USA) Tájékoztatásügyi Minisztériumának a londoni sajtószolgálatának a munkatársaként dolgozott.¹² 1946-tól a Párizsi Politikai Tanulmányok Intézetének előadójaként, illetve a *New York Herald Tribune* (a későbbi *International Herald Tribune*) gazdasági újságírójaként dolgozott.¹³ Egy évvel később Budapestre érkezett, hogy a lap számára tudósításokat írjon.¹⁴ Ezután egy rövid időre a magyar állam szolgálatába állt, 1948. március 25-én a Dinnyés Lajos vezette kormányzat kinevezte a washingtoni magyar követség kereskedelmi attaséjává.¹⁵ Kutatóként, a gyarmatbirodalmak megroppanása foglalkoztatta. Az 1950-es években Dél-Amerika és Ázsia több országában is megfordult (pl. Burma (Mianmar), Indonézia, Japán).¹⁶ A harmadik világban zajló folyamatokról írt munkáit több nyelvre is lefordították, amelyek közül *Beszélgetések Nebrual* című írása lett az egyik legismertebb¹⁷, amely az 1955. december 31-e és 1956. január 9-e között *Jawabarlat Nebru* indiai miniszterelnökkel folytatott személyes megbeszéléseit tartalmazta.¹⁸

Tanulmányom azon kutatásokat igyekszik gyarapítani, amelyek Magyarország külkapcsolatait vizsgálják a 20. század második felében. Az 1948-1949-ben Mende Tibor által végzett indiai és pakisztáni piacutatról készült jelentések többsége elérhető a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, amelyek lehetővé teszik, hogy árnyalni tudjuk a magyar állam ázsiai külkapcsolatait, rekonstruálni tudjuk Magyarország és India gazdasági kapcsolatainak születését. Ezeknek a jelentéseknek köszönhetően számos kérdést vizsgálni tudunk Indiával kapcsolatban. Mennyire volt valóságalapja, hogy a magyar fél a Szovjetunió gazdasági kapcsolatrendszerébe való integrálódás közben, egy ugyan piacgazdaságnak tűnő, de ugyanakkor erőteljes állami beavatkozásokkal befolyásolt indiai piacon, saját vagy más érdekeit képviselni tudja? Milyen alapokat raktak le, milyen benyomást hagytak maguk után azok a személyek, akik Magyarországot képviselték az országban? Továbbá az indiai vezetést milyen politikai és gazdasági megfontolások érdekelték a magyarországi lehetőségeket vizsgálva?

---

¹² ÚJ MAGYARORSZÁG, 1947. 3.o.

¹³ ENCYCLOPÆDIA UNIVERSALIS

¹⁴ MAGYAR NEMZET, 1947. 2.o.

¹⁵ VASS, 2004. 159.o.

¹⁶ ENCYCLOPÆDIA UNIVERSALIS

¹⁷ MAGYAR NEMZET, 1984. 10.o.

¹⁸ MENDE, 1956. 6.o.

I. KEZDETI TAPASZTALATOK ÉS GAZDASÁGI PERSPEKTÍVÁK

Miután Mendét visszarendelték az USA-ból, 1948. július 16-án megbízták, hogy végezzen piackutatást Indiában, illetve Pakisztánban.¹⁹ Ezzel kapcsolatban a *Gazdasági élet* című folyóirat készített is vele interjút, melynek alapján betekintést tudunk nyerni a magyar kormány által az indiai piaccal kapcsolatban megfogalmazott előzetes elképzelésekbe az 1940-es évek végén.²⁰ Nem lehet egyértelműen meghatározni, hogy ezeket az elképzeléseket milyen körülmények között fogalmazták meg, vagyis, hogy valóban komolyan gondolták az Indiával való terveket vagy csak az ország függetlenségének reprezentálására akarták-e az Indiával való kapcsolatfelvételt felhasználni. Viszont, ha ezek valós elképzelések, akkor lehetőségünk van betekinteni abba, hogy ekkor Magyarországon hogyan is képzeltek el az Indiával való gazdasági kapcsolatokat.

A háború utáni Magyarországon végbement változások, illetve India és Pakisztán függetlenedése szükségessé tették, hogy felülvizsgálja a magyar kormány a térséggel kapcsolatos politikáját. A térséget, mint nyersanyagszerző piacot jelölték meg, elsősorban a juta és a gyapot szempontjából. Ezek mellett pedig kis mennyiségben más nyersanyagok és vegyi anyagok voltak azok, amelyeket relevánsnak tekintettek. Export tekintetében pedig korábban Magyarországról főképp nehézipari árukat (pl. mozdonyokat), illetve speciális termékeket (pl. izzólámpát), ezek mellett pedig kis mértékben nyersanyagot és élelmiszert (pl. bort, paprikát, faárut) szállítottak ki a térségbe. Mende elmondása alapján azonban India és Pakisztán függetlenedése az új termékek számára teremtett lehetőséget, ezek az országok keresni fogják azokat a lehetőségeket, ahol a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok nem járnak politikai tényezőkkel. Továbbá mindkét állam jelentős ipari fejlődés előtt állt, így hatalmas felvevőpiaci lehetőséget rejtettek magukban a magyarországi gépipar és fogyasztási cikkek számára.²¹ Tehát egyet érthetünk azzal, hogy nagy valószínűséggel se Indiában, se Pakisztánban nem gondoltak ekkor még arra, hogy Magyarországon majd egy szocialista diktatúra veszi kezdetét pár hónapon belül.

1948. szeptember 23-ára Mende már két hónapja várakozott Londonban az Indiába való elindulásra, amikor *Krishna Menon* nagykövet

---

¹⁹ VASS, 2004. 214.o.

²⁰ GAZDASÁGI ÉLET, 1948. 7.o.

²¹ GAZDASÁGI ÉLET, 1948. 7.o.

(*High Commissioner of India*²²) az indiai belügyminisztérium kérésére *Nebru* megvárására intette, ugyanis információik szerint „közveszélyes kommunista”²³ volt. Végül mivel ezt mind túlkapásnak ítélték, útjára indulhatott azzal a kikötéssel, hogy Indiába érkezése után Új-Delhibe utazik és ott megvárja a miniszterelnököt.²⁴ Ebből egyrészt következtethetünk a keleti és nyugati blokk országai közötti ellentétek korai megjelenésére a harmadik világ országaiban is. Erre Mende is utalást tesz, hiszen a beutazás nehézségeit is ebben látja.²⁵ Másrészt viszont egy, a személyéhez köthető tényező is szerepet játszhatott. A meglátása alapján nagyobb jelentősége volt annak, hogy ő korábban az USA szolgálatában állt, ekkor azonban egy szovjet érdekszférába tartozó országot képviselt.²⁶ Ezek mellett azonban nem kizárt mindkét tényező együttes hatása sem. Miután 1947 márciusában az USA elnöke *Harry S. Truman* meghirdette a kommunizmussal szemben a feltartóztatás politikáját, amely elképzelésnek részét képezték a harmadik világ országai is,²⁷ nem elképzelhetetlen, hogy kapóra jött Mende helyzete politikai céljaikhoz. Volt egy olyan személy az indiai kormány számára, akire rá tudtak mutatni, mint lehetséges veszélyes elemre. Ha pedig bebizonyosodott volna, hogy valóban kockázatot jelent Mende személye, akkor az akár bizalmat is ébreszthetett volna az USA kormányzata irányába, amelyre a későbbiekben valamilyen jellegű indiai amerikai érdekeket lehetett volna építeni. Továbbá felhasználhatták volna a személyét más országokkal szemben is, mint negatív példát.

Emellett viszont fontos megvizsgálnunk *Nebru* hozzáállását az ügyhöz. India gazdasági fejlődésének és az életkörülmények javításának érdekében hajlandó volt az egyes kapcsolatokat tisztán gyakorlatias szempontból nézni, politikai rendszertől függetlenül.²⁸ A kortársak „pozitív

---

²² A pozíció megnevezésének pontos fordítása „India főbiztosa”, ugyanakkor a Brit Nemzetközösségen kívüli államokkal szemben elfogadható a „nagykövet” megnevezés. A diplomáciai használatban a főbiztos rangban és szerepben egyenértékűnek tekinthető a nagykövettel. A terminológiai különbségek ellenére a nemzetközösségi főbiztosok 1948 óta ugyanazt a feladatot látják el a közösség országai közötti és az azon kívüli államokkal kapcsolatban is.

²³ BESZÉLGETÉS AZ INDAI HIGH COMMISSIONER-NÉL, 1.o.

²⁴ BESZÉLGETÉS AZ INDAI HIGH COMMISSIONER-NÉL, 1-2.o.

²⁵ BESZÉLGETÉS AZ INDAI HIGH COMMISSIONER-NÉL, 1-2.o.

²⁶ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével., 1.o.

²⁷ WEISSMAN, 2013. 113.o.

²⁸ BHATIA 1990. 106-107.o.

külpolitikaként” is nevezték azt, ahogy a függetlenség után az 1940-es évek végén állt az egyes államokhoz annak érdekében, hogy India elfoglalhassa helyét a független nemzetek között.²⁹ Az ország gazdasági növekedése stagnált, a népességszámához képest a világgazdasági súlya elenyésző volt. Ebből az állapotából kellett kimozdítani az állam gazdaságát.³⁰ Szóval logikus lépésnek tűnik az, hogy a Mendével szemben felmerült információknak ekkor nem tulajdonítottak nagy jelentőséget, hanem hagyták őt elindulni Indiába, hogy végezhesse a munkáját, amelytől a Magyarországgal való gazdasági kapcsolatok fejlődését várhatták.

Miután Mende megérkezett Új-Delhibe, október 25-én keltezett jelentésében már arról tudott beszámolni, hogy sikeresen megkezdte tárgyalásait az indiai kereskedelmi minisztériummal (*Ministry of Commerce and Industry*). Ezen kívül személyes kapcsolatai is nagymértékben gyarapodtak *Braj Kumar Nebrun* keresztül, hiszen ekkor ő Új-Delhi egyik legbefolyásosabb embere volt, mint pénzügyi államtitkár és a miniszterelnök unokaöccse. Ezek az ismeretek Mende felismerése szerint rendkívül fontosak voltak kiküldetésének eredményességében.³¹ Indiában a függetlenség elnyerése után nem egy esetben politikai vagy személyi okok voltak azok, amelyek meghatározták azt, hogy például az üzleti életben ki milyen lehetőségekhez férhet hozzá.³² Mendének tehát azzal, hogy személyesen is kapcsolatba tudott lépni *B. K. Nehruval*, egy olyan kontaktra sikerült szert tenni, amelyen keresztül mind a politikai, mind az üzleti körök felé nyitni tudott, könnyebben tudott valódi piackutatást végezni.

Gazdasági szempontból Mende szerint mindenképpen revideálni kellett a magyar-indiai viszonyt, hiszen tisztában volt azzal, hogy India ekkor már egy iparosodó ország.³³ Sőt, a harmadik világ legrégebb és legnagyobb iparával rendelkező állama volt (globálisan ekkor pedig a hetedik legnagyobb iparral rendelkező ország), így itt nem lehetett akármit eladni. Azonban az ország iparának a méretei vitathatóak, amennyiben nem az ipar termelését, hanem az iparnak a bruttó hazai termékhez (GDP) való hozzájárulását vagy a foglalkoztatási rátát nézzük.³⁴ Lehetetlennek tehát Mende sem tartotta a helyzetet, azonban látta, hogy a már meglévő indiai piac, illetve a jelenlévő

---

²⁹ PANDA 1949. 49.o.

³⁰ DALMIA, MALONE 2012. 1038-1039.o.

³¹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 1.o.

³² VARSHNEY, 1964. 47.o.

³³ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 1.o.

³⁴ DESAI, 2021. 110.o.

versenytársak nehezíteni fogják a célok elérését. Ilyen volt például Csehszlovákia, amelynek képviselői már igen korán hivatalsszervezetet építettek ki, illetve követséget tartottak fenn és folyamatosan reklámozták a hazai termékeiket annak ellenére, hogy komoly sikereket az indiai piacon ekkor még nem értek el.³⁵ Vagyis azt mondhatjuk, hogy ekkor Indiában még arra is sor kerülhetett, persze, ha valóban beszélhetünk önálló magyar törekvésekről, hogy a Szovjetunió érdekszférájába tartozó országok a harmadik világ piacain, mint versenytársak is tekinthettek egymásra. Azonban nem szabad elfelejteni az akkori helyzettel kapcsolatban azt, amit Mende is megállapított, hogy az elkövetkezendő egy-két évet a magyar államnak a kapcsolathálózat és a kereskedelmi szervek kiépítésével, illetve reklámozással kellene tölteni, ha eredményeket akar majd elérni. Ugyanis ezekben látja a megfelelő gazdasági kapcsolatok kialakításának lehetőségét az indiai piacon.³⁶ Tehát, ha Európán kívül egymásra versenytársként tekinthettek a második világháború után a szocialista táborba tartozó országok, akkor az egyes államok külkapcsolatainak fejlettségi szintjében megmutatkozó eltérések nagyban akadályoztak bármilyen fajta, akár államközi versengést is. Indiában pedig, ha bármilyen téren is volt, akár a legkisebb mértékű rivalizálás az egyes szocialista országok között, azt minden bizonnyal gyorsan felül írta az 1950-es évek közepétől meginduló szovjet gazdasági érdeklődés India irányába,³⁷ amely egyértelműen itt is a szovjet érdekek követését vont maga után. Mivel azonban Mende egyik jelentésében sincs arra utalás, hogy szovjet érdekek mit kívánnának meg a magyar államtól Indiában, így ekkor még ezt kizárhatjuk.

Míndezek mellett azonban szükség volt valamilyen kiinduló pontra a Magyarország és India közötti gazdasági kapcsolatok fellendítéséhez. Mende ezen a téren egy kereskedelmi szerződés fontosságát emelte ki, hiszen az indiai kormány nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy az egyes államokkal folytatott kereskedelem szerződéses keretek között bonyolódjon. Ennek egyik oka az volt, hogy megakadályozzák a nyersanyagok ellenőrizetlen kiáramlását, amelyeket keményvalutájú országok felé biztonsággal el lehet adni. Az ekkor puhavalutájú országoknak nevezett államok felé (mint Magyarország), csak abban az esetben volt lehetséges nyersanyagot exportálni, ha onnan gazdaságfejlesztési szempontból fontos iparcikkeket lehetett behozni.³⁸ Mindez természetesen annak az importhelyettesítő

³⁵ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 2.o.

³⁶ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 2.o.

³⁷ MENON, 1978. 732.o.

³⁸ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 2.o.

gazdaságfejlesztő politikának volt a része, amely az 1980-as évekig jellemezte az indiai állam gazdaságpolitikáját.³⁹ Viszont emellett, ahogy Mende is megállapítja, lehetséges volt a kereskedelem indiai partnerekkel, azonban csak olyan termékeket volt lehetséges bármikor Indiába exportálni, amelyek szabad behozatali listán voltak (*Open General Licence*). Azonban az ezekkel járó bürokrácia Mende elmondása alapján az összes indiai kereskedő réme, így célszerű volt, ha egy államközi szerződés keretét biztosított az eladásra szánt termékek számára. C. C. Desai, az indiai Kereskedelemügyi Minisztérium külkereskedelmi államtitkára is ezt erősítette meg. Egyetértett, hogy a magyar kormány szempontjából felesleges Indiában nem állami szereplőkkel kapcsolatot létesíteni, mert azoktól csak nagyon kevés árut tudnának beszerezni, illetve kevés indiai nyersanyaghoz férne hozzá a magyar kormány.⁴⁰ Tehát láthatjuk, hogy milyen jellegű kereskedelem felelne meg leginkább az indiai fél számára. Ezt tekinthetjük az importhelyettesítő iparosítás egyik eszközének olyan módon, hogy nem hagyják, hogy esetleg olyanok kezébe kerüljön az Indiába importált áru, akik esetleg azt tovább exportálták volna saját hasznuk érdekében. Desai elképzelési szerint érdemes lett volna pár héten belül megalkotni egy memorandumot, amelyben rögzítették volna, hogy a két fél milyen termékeket tudna a másik számára szállítani.⁴¹ Összefoglaló jelleggel tehát láthatjuk, hogy az indiai kormány nem zárkózott el attól, hogy a magyarországi export is megjelenhessen az indiai piacon, ugyanakkor annak mindenképpen valamilyen keretet akartak adni, valamilyen hivatalos formában rögzíteni vagy tisztázni a kereskedelmi kapcsolatokat, illetve azt leginkább az indiai kormány kezébe adni és nem más indiai piaci szereplőknek.

Mende az indiaiaktól szerzett információk alapján megállapította, hogy elsősorban a nehézipari termékekkel kapcsolatban van komoly érdeklődés Indiában. Ilyen terület volt többek között a mezőgazdaság is, amely a fejlesztésre törekvések miatt, amely piacot jelenthetett a mezőgazdasági gépek mellett a műtrágya export számára is. Emellett még az elektromosipari cikkek iránti érdeklődést érdemes kiemelni, ezen a téren azonban például az amerikai vállalatokkal nehéz volt felvenni a versenyt azok alacsony árai miatt. Ezeken kívül kiemelendő a *plywood* (ragasztott falemez), melyet például a teásdobozok készítéséhez is felhasználtak, továbbá az orvosi eszközök, illetve a cement iránti érdeklődést, amelyekről Mende minél

---

³⁹ DESAI, 2021. 106.o.

⁴⁰ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 2-3.o.

⁴¹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 2-3.o.

szélesebb körben igyekezett tudakozódni, hogy akár az azonnali export is megoldható legyen.⁴² Azonban annak fényében, hogy a háború pár éve ért véget és ennek részeként körülbelül a nemzeti vagyon 40%-a semmisült meg, továbbá az ipari kapacitások a jóvátételi kötelezettségek miatt jelentős mértékben lecsökkentek, illetve az itt állomásozó szovjet csapatokat is el kellett látni,⁴³ előre tudható volt, hogy ezeket a jelentős lehetőségeket a magyar állam egy bizonyos ideig és mértékig az Indiával való kereskedelemben kénytelen lesz kihagyni.

A magyar állam számára India legértékesebb termékeiként a jutát, a pamutot, a csillámot, és a cyanitot jelölték meg, ezeknek a kivitele azonban (mint a legtöbb nyersanyagé) engedélyköteles volt. Tekintve, hogy Pakisztán minimálisra csökkentette a juta-exportot India irányába (ami nélkülözhetetlen volt az ország jutafeldolgozóipara számára), ez volt az egyik leginkább szabályozott nyersanyag az indiai külkereskedelemben. Még a keményvalutájú országok is csak kis mennyiségben kaphatták ezt az árucikket.⁴⁴ Az egyetlen esélye Magyarországnak az élelem exportja volt, hiszen az indiai kormány számára az ellátási zavarok megszüntetése az ország gazdaságfejlesztési céljai elérésének egyik központi kérdése volt.⁴⁵ Azonban a juta exportja élelemért cserébe akár vissza is üthetett volna. Mivel ebben az időszakban India rendelkezett a világ legnagyobb teljesítőképességű jutaiparával⁴⁶, így azt mondhatjuk, hogy minden gramm jutára szüksége volt annak működtetésére. Tehát ha nincs juta, akkor sokan esznek a megélhetésüktől, amely új belső problémákhoz vezethet. Azonban, ha van elég juta, amely bevételt biztosít az emberek számára, de nincs elegendő mennyiségű élelem, amelyet meg lehet vásárolni, akkor az szintén belső problémákhoz vezethet.

A kereskedelmi tárgyalások mellett felmerült továbbá a technikai kooperáció lehetősége is. Az indiai kormány minél korábban választ szeretett volna kapni ebben az ügyben. Jelentésében Mende is amellet érvelt, hogy érdemes foglalkozni ezzel és ennek érdekében minél több információt kell gyűjteni a kérdést illetően. Összehasonlításképpen megemlíti, hogy a csehszlovákiai tárgyalópartnerek már tettek ebben a témában ajánlatot az indiai üzletfelek irányába és elkezdték a gazdasági együttműködés

---

⁴² MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 4-5.o.

⁴³ POZSONYI, SZÓKÉNÉ, 2020. 673.o.

⁴⁴ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 5.o.

⁴⁵ BHATIA, 1990. 106.o.; MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 10/1948., 1.o.

⁴⁶ DESAI, 2021. 110.o.

megalapozását.⁴⁷ Azonban egy magyar-indiai gazdasági kooperáció gondolata igazából ekkor még elképzelhetetlennek tűnik, hiszen az 1950-es években a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsán (KGST) belüli együttműködésen és az azon belül való autarkias elképzelések megvalósításán volt a hangsúly a gazdaságpolitikai döntések meghozatalában,⁴⁸ így nem valószínű, hogy ekkor a magyar vezetés részéről egyáltalán fontolóra vették egy indiai partnerrel való együttműködést gondolatát.

1948. október 27-én Mende tárgyalásokat folytatott *K. C. Bakble* vasúti főbiztossal (*High Commissioner of Railway*) Magyarországon gyártott mozdonyok megrendeléséről. Ebből kiderült, hogy az angol, francia és amerikai behozatalok le tudják fedni India jelenlegi szükségleteit, éppen ezért a magyarországi importnak nincs nagy jelentősége. *Bakble* leginkább a szállítási időt emelte ki, amely más országokhoz képest Magyarország esetében is kedvezőtlennek számított. A politikai faktorokat tekintve pedig azt állította, hogy a magyar államnak a szocialista blokkhoz való tartozása nem játszott szerepet a döntésben.⁴⁹ Ha azt nézzük, hogy az Indiába való beutazásakor *Menon* és *Nehru* is eltekintett a Mende személyével kapcsolatos hírektől, akkor azt mondhatjuk, hogy hihetünk *Bakble*-nak, hogy Magyarországgal szemben is csak a gyakorlatias szempontoknak van jelentősége. *Bakble* kihangsúlyozta, hogy egy általános áttekintési folyamat zajlott az indiai vasutakat illetően arról, hogy Indiának szüksége van-e újabb mozdonyokra és vagonokra, ennek során pedig ismét felveszik majd a kapcsolatot a magyarországi partnerekkel. Azonban ezeknek a többszöri kihangsúlyozása Mende véleménye szerint arra engedett következtetni, hogy ez talán mégsem így van.⁵⁰ Ezek alapján arra következtethetünk, hogy van valamennyi ellenérzés egyes személyekben Indiában Mendével szemben azért, akiket képvisel, ugyanakkor a tárgyalásokat ekkor ezek érdemben csak kis mértékben befolyásolják, kimondottan Magyarország iránt ekkor nem igen voltak negatív benyomások.

Mende jelentései alapján Indiában meglehetősen kis tudással rendelkeztek a kelet-európai térségről gazdasági szempontból. Ezt abból következtette ki, hogy ugyan több cég is ajánlatot kért Magyarországról,⁵¹ nem voltak tisztában vagy kevés információval rendelkeztek a gazdasági

---

⁴⁷ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948., 5.o.

⁴⁸ KÖVES, 2003. 638.o.

⁴⁹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 7/1948., 1.o.

⁵⁰ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 7/1948., 1.o.

⁵¹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 7/1948., 2.o.

lehetőségeikről.⁵² Mende elmondása alapján Csehszlovákia volt igen ismert a kelet-európai országok közül, sőt, azok marketing-tevékenységének köszönhetően meglehetősen sok ismerettel rendelkeztek Indiában az országról.⁵³ Ez nagyrészt annak is betudható, hogy korán, már 1945-ben elkezdtek a politikai és kulturális kapcsolatokat ápolni a dél-ázsiai térséggel,⁵⁴ amelyeket később India függetlenedése után hamar a gazdasági relációk megtámogatására tudták felhasználni. Mende feljegyzése szerint az indiai „intellektuális körökben itt meglehetősen érdeklődés van Csehszlovákia iránt [...] az átlagos indiai lényegesen többet tud és nagyobb szimpátiával beszél Csehszlovákiáról, mint bármely más kelet-európai államról”⁵⁵.

II. TALÁLKOZÓK NEHRUVAL

1948. október 15-ei Bombaybe való érkezése után Mende levelet kapott miszerint a helyi rendőrfőnök kísérené őt Új-Delhibe.⁵⁶ Ez a korábbi *Menon*nak tett ígérete miatt felháborította őt.⁵⁷ Ez az apró incidens is jó példája annak, hogy miért érezhette azt, hogy az ideológiai, politikai okok mennyire játszottak szerepet a vele való tárgyalások során. Később azonban a Kereskedelmi Minisztérium igyekezett ezt jóvá tenni és tárgyalások során rendkívül udvariasan bántak vele. Viszont a véleménye ezzel kapcsolatban is az volt, hogy mindez csak azért történik, hogy ellensúlyozzák ezt az Indiába való utazásával kapcsolatos ügyet. A Minisztériumban való tárgyalásokat követően Mende és a vele utazó felesége november 13-án találkozott először *Nehrual*. A beszélgetés nagyjából első 10 percében leginkább két témára koncentráltak. Az első Mende indiai fogadtatása volt, amellyel kapcsolatban felvetette, hogy bizonyára az USA-ból származnak a róla szóló híresztelések, vádak, amit *Nehru* nem is cáfolt, de nem is erősített meg.⁵⁸ Ezzel minden bizonnyal az volt a cél, hogy a beszélgetés során a gyakorlatias kérdéseken maradjon a hangsúly, olyanokon, amelyek a két ország közötti gazdasági kérdések szempontjából fontosak. Noha valószínűleg a Mendével

---

⁵² MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 9/1948., 1.o.

⁵³ FELJEGYZÉS CSEHSZLOVÁKIA INDAI KÉPVISELETÉRŐL, 1. o.

⁵⁴ DESAI, 1973. 47.o.

⁵⁵ FELJEGYZÉS CSEHSZLOVÁKIA INDAI KÉPVISELETÉRŐL, 1.o.

⁵⁶ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 1.o.

⁵⁷ BESZÉLGETÉS AZ INDAI HIGH COMMISSIONER-NÉL, 2.o.

⁵⁸ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 1.o.

kapcsolatos előzetes információk hatására, foglalkoztatta *Nebrut* annak kérdése, hogy milyen szerepet játszott Mende Magyarországon, illetve az oda való visszatérése előtt, mégis a hangsúly azon volt, hogy Mendének Indiában miket sikerült intéznie, amióta ott tartózkodik.⁵⁹

A következő 40 percben *Nebru* Magyarország gazdasági helyzetéről érdeklődött, minél átfogóbb képet akart kapni, többek között a földreform kérdéséről, az államosítások és alapvetően a második világháború utáni újjáépítés fejleményeiről. Ilyen téren Mendének sikerült is meglepnie őt, számszerű eredményeket tudott felmutatni.⁶⁰ Összehasonlításuképpen Magyarországon ekkor a népesség egyötöde (1949-ben 21,6%)⁶¹, míg Indiában a népesség kb. 10%-a (1950-ben 10,8%) dolgozott az iparban⁶². Elmondása alapján *Nebru* nem számított arra, hogy az ország alapvető természeti adottságai mellett ilyen jelentős volt az iparral foglalkozók aránya az ország népességében. A két országban rejlő lehetőségekről való tárgyalást követően pedig magyar részről felvetette Mende egy állandó kereskedelmi küldött lehetőségét is, mely *Nebru* számára is szimpatikus ötlet volt, azonban tekintve, hogy nem állt rendelkezésre elegendő képzett szakembere az indiai kormánynak, ideiglenes jelleggel a prágai követet nevezte volna ki budapesti kereskedelmi küldöttnek. A kérdésre, hogy Indiában marad-e küldött, csak azt a választ kapta, hogy ez a tárgyalások kimenetelétől függ.⁶³ Az egész találkozó körülbelül 80 percig tartott, kapcsolatépítés szempontjából azonban rendkívül sikeresnek tekinthetjük. Láthatjuk tehát, hogy Mende szakmai felkészültségét nem lehet megkérdőjelezni, naprakész információt tudott szolgáltatni a feltett kérdésekre, ami úgy tűnik, hogy igencsak imponálhatott *Nebru* számára. Az indiai kormányfő saját otthonába ebédre invitálta Mende Tibort és feleségét.⁶⁴

Ez a november 16-i ebéd inkább volt személyes jellegű. *Nebru* megosztotta vele például személyes történetét, amikor 1938-ban Budapesten járt, azonban végül 3 nap helyett 3 hétig maradtak lánya megbetegedése miatt.

---

⁵⁹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 1.o.

⁶⁰ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 1-2.o.

⁶¹ ORGOVÁNYI, 1997. 1024.o.

⁶² SETHURAMAN, 1974. 675.o.

⁶³ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 1-2.o.

⁶⁴ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 2.o.

Mivel viszont végig a Palatinus szállóban maradt lánya mellett, így legközelebb, amikor Európába utazik, ha van rá lehetősége, szívesen ellátogatna Magyarországra is. Az ebéden további vendégek voltak *Nebru* lánya (*Indira Gandhi*) és nővére, illetve annak gyermekei, a miniszterelnök személyi titkára, továbbá *B. K. Nebru* is. A jelentésben meg nem nevezett személyi titkár nem véletlenül volt jelen az ebéden. *Nebru* azért hívta meg, hogy bemutassa személyesen is Mendének ezt a személyt, azért, hogy amennyiben Mendének bármire szüksége van indiai tartózkodása során, hozzá nyugodtan fordulhat majd.⁶⁵ A gesztus értékelése során megállapíthatjuk, egyrészt ez része annak az udvariasságnak, amely az államok közötti kapcsolatokat általában jellemzi, másrészt ebben a helyzetben *Nebru* igyekezett ellensúlyozni az Indiába való beutazással kapcsolatos kezdeti kellemetlenséget. Továbbá *Nebru* alapvetően is igyekezett, hogy minél több ország irányába jó viszonyt alakítson ki, hogy fel tudja mérni annak lehetőségét, hogy mire számíthat India az adott partnertől. Noha azt mondhatjuk, hogy a magyar állam is profitált ebből a kivételesnek is tekinthető lehetőségből, azonban Mende, mint szakember, személyes kapcsolatait illetően mindenképpen. Miután ennek a személyes találkózónak híre ment Indiában, a helyi politikai paletta minden szegletéből meghívások érkeztek Mende irányába.⁶⁶ Azonban azt tekintve, hogy a későbbiekben egyáltalán nem került elő Mende egyik jelentésében sem ez a személyi titkár, kérdéses, hogy ez a gesztus valóban lendített-e Mende munkáján vagy szimbolikus jelentőségű volt és pusztán a tudat elég volt az indiai piaci szereplőknek, hogy Mende személyesen is tárgyalt *Nebrunál*, így Mende nem szorult rá arra, hogy segítséget kérjen egy-egy személy felkereséséhez. Illetve felmerülhet az az egyszerű magyarázat is, hogy nem akart szívességet kérni, ami esetleg korlátozhatta volna a lehetőségeit.

III. A PAKISZTÁNI TAPASZTALATOK

A *Nebrunál* való találkozás után 1948 novemberében Mende Pakisztánba utazott, hogy pár hét alatt ott is felmérje a piaci lehetőségeket. Az itt eltöltött néhány hét tapasztalatai alapján megfogalmazódott benne az a

---

⁶⁵ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével, 2-3.o.

⁶⁶ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ-TÓL MAGYAR KÜLÜGYMINISZTERIUMNAK, 1.o.

vélemény, hogy ehhez az országhoz képest India egy igen iparosodott állam.⁶⁷ A tisztánlátás érdekében azonban érdemes ezt az állítást a statisztikai adatok oldaláról is megvizsgálni. Ha az 1948-as indiai „*az ipari politikáról szóló nyilatkozatot*” (*Factories Act*) vesszük alapul, akkor ebben az időszakban Indiában 14569 darab 20 főnél több embert foglalkoztató ipari vállalkozást találunk, amelyek összesen körülbelül 3,142 millió embert foglalkoztattak, amivel szemben Pakisztánban csak 1406 hasonló vállalkozást találunk, amelyek együttesen nagyjából 206 ezer embert foglalkoztattak.⁶⁸ Azonban erre még azt mondhatjuk, hogy India méretéből adódóan Pakisztánhoz képest ebben nincs semmi különleges. Éppen ezért fontos viszont a foglalkoztatási arányokat és az előállított értéket figyelembe venni. India esetében a dolgozó népesség 72,35%-át a mezőgazdaság és a bányászat, 10,8%-ot az ipar, 16,85%-ot pedig a szolgáltatások és egyéb tevékenységek foglalkoztattak 1950-1951-ben,⁶⁹ miközben Pakisztánban a foglalkoztatottak 7,08%-a dolgozott a mezőgazdaságban és a bányászatban, 76,49% az iparban, 16,43% pedig a szolgáltatásokban és egyéb foglalkozásokban.⁷⁰ A foglalkoztatási adatoknál azonban sokkal meggyőzőbb lehet, ha a bruttó nemzeti termék (GNP) értékét nézzük, ugyanis míg India esetében annak 16,69%-át adja az ipar,⁷¹ addig Pakisztán esetében annak csak 9,44%-át.⁷²

Mende pakisztáni tapasztalatai alapján két fontos következtetésre jutott a dél-ázsiai térséggel kapcsolatban. Először is arra, hogy bizonyos nyersanyagok szempontjából lehet érdekesebb Pakisztánra koncentrálni, például azért is, mert maga India is szinte teljesen a pakisztáni nyersjuttatás-behozataltól függ,⁷³ hiszen ipari szükségleteinek 75%-át onnan szerezték be ebből az árucikkből.⁷⁴ Továbbá Pakisztán az iparosodottságnak olyan alacsony fokán áll, hogy szinte bármilyen terméknek a piaca tudna lenni.⁷⁵ Véleménye szerint talán Pakisztánra kellene úgy tekinteni, mint a térségbeli fontosabb kereskedelmi partnerre.⁷⁶

---

⁶⁷ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 15/1948., 1. o.

⁶⁸ NADEEM, 1970. 10.o.

⁶⁹ SETHURAMAN, 1974. 675.o.

⁷⁰ AHMAD, 1972. 29.o.

⁷¹ SETHURAMAN, 1974. 675.o.

⁷² AHMAD, 1972. 14.o.

⁷³ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ jelentése: Jelentés száma: 17/1948., 1.o.

⁷⁴ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ jelentése: Jelentés száma: 7/1948., 2.o.

⁷⁵ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ jelentése: Jelentés száma: 18/1948., 2.o.

⁷⁶ KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 77/1949., 1.o.

IV. A NEHEZÍTŐ TÉNYEZŐK

A rábízott munkával kapcsolatban Mendének többféle nehézsége is támadt. Egyrészt semmilyen jellegű kisegítőszemélyzet nem utazott vele, így neki és feleségének kellett elvégeznie szinte egy kereskedelmi iroda munkáját.⁷⁷ Másrészt Budapestről a kooperáció legkisebb jelét sem érezték munkájukkal kapcsolatban.⁷⁸ Ezt jól mutatja, hogy az első 15 hivatalos jelentésére és az azokban feltett kérdésekre, csak késve, amikor azok már nem voltak aktuálisak vagy semmilyen választ nem kapott.⁷⁹ A Mende-felé való pontos kommunikáció hiánya szinte minden szinten megfigyelhető volt. Egy alkalommal például Bíró Miklósnak (a Nehézipari Központ (NIK) küldöttje) a leveléből kellett értesülnie arról, hogy feladatul kapta, hogy őt be kell mutatnia a releváns kontaktoknak.⁸⁰ Talán a legelképesztőbb eset viszont az volt, amikor a magyar-indiai diplomáciai kapcsolatfelvételtől is a sajtóból kellett értesülnie. A kapcsolatfelvétel módjáról pedig a helyi külügyi államtitkárral folytatott vacsoráján ismerte meg a részleteket, vagyis, hogy arra Moszkván keresztül került sor, továbbá, hogy az indiai kormánynak szándékában áll Budapesten kirendeltséget felállítani.⁸¹ Azt mondhatjuk, hogy már itt elkezd megmutatkozni az a koncepciótlanság, amellyel az indiai magyar próbálkozásokat ekkor jellemezni lehet. Viszont figyelembe kell venni azt is, hogy Magyarországon ekkor milyen körülmények uralkodtak a vezetést tekintve. A kommunista politikusokon kívül szinte mindenki veszélyeztetve érezte magát. Az 1948-as évben is folytatódtak a koncepciók perек. Ilyen volt ebben az évben például a Földművelési Minisztérium dolgozói ellen lefolytatott perек sora a mezőgazdaság mielőbbi kollektivizálása érdekében. Ha valakiket pedig nem koholt vádak által, akkor valamilyen átszervezéssel állítottak félre. Erre jó példa a hadsereg vezetésének átalakítása 1948 folyamán, ahol is az év április 22-én felállították az új Katonai Bizottságot, amely élére a párthoz hű személyeket nevezték ki.⁸² Vagyis az önálló törekvések hiánya és a hazai kiszámíthatatlanság keverékének eredményeként értékelhetjük, hogy Mendét lényegében miért nem értesíthették megfelelő

---

⁷⁷ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 36/1949., 2.o.

⁷⁸ SZEMÉLYES LEVÉL. Karachi, 1.o.

⁷⁹ SZEMÉLYES LEVÉL. Karachi, 1.o.

⁸⁰ SZEMÉLYES Levél. Karachi, 1.o.

⁸¹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ-TÓL MAGYAR KÜLÜGYMINISZTERIUMNAK, 1.o.

⁸² MAJTÉNYI, MIKÓ, SZABÓ, 2012.

módon a két állam kapcsolatát meghatározó fontosabb lépésekről, noha szükség lett volna rá, ha már megbízták azzal, hogy utazzon ki Indiába és végezzen ott piackutatást. Továbbá azt, hogy egyáltalán nem egy átgondolt kiküldetésről van szó, jól mutatja az is, hogy Mendét milyen anyagi körülmények között küldték ki Indiába.

Mende kint tartózkodása során gyorsan rájött, hogy saját pozíciójából fakadó, az európaiakkal szembeni társadalmi elvárásoknak milyen anyagi vonatkozásai vannak. Lényegében 1948 decembere óta szinten minden héten volt olyan jelentése, amelyben valamennyi pénzt volt kénytelen kérni munkája folytatásához. Az anyagiakkal kapcsolatos frusztrációjára jó példa az 1949. április 5-én írt jelentése, amelyben megfogalmazta, miszerint vagy nem olvassák elszámolásait, vagy pedig azt gondolják róla, hogy nem a valós összegeket írja meg bennük.⁸³ A történet talán legabszurdabb eleme, amikor 1949 márciusi jelentésében beszámol arról, hogy hat hónap kint tartózkodás után végre pontosan ki tudta számolni egy neki kiküldött pénzösszeghez mellékelt levélből, hogy mennyi a havi bérezése. Ez alapján havi 1000 rúpiának megfelelő összeget kapott fizetésképpen, ami nem bizonyult elegendőnek. Összehasonlításképpen ismét egy csehszlovák példával élve fejt ki, hogy az ottani kormány által kiküldött attasé havi 5000 rúpiás bérezésben részesült. Saját számításai szerint ahhoz, hogy önmagát és feleségét el tudja tartani, napi 90-95 rúpiára lett volna szüksége, ezzel az összeggel, azonban nem tudta tartani a lépést a hozzá hasonló pozícióban tevékenykedőkkel, hiszen elmondása szerint az ott élő európaiaknak a helyi társadalmi elvárásoknak megfelelően előkelőbb életet kellett volna folytatnia, mint az átlagembereknek.⁸⁴ Társasági összejöveteleken, vacsorákon, fogadásokon kellett részt vennie annak érdekében, hogy fenn tudja tartani a fontosabb személyes kapcsolatait, azonban ezeket anyagi korlátai csak nehezen tették lehetővé.⁸⁵ Ehhez hozzájárult még, hogy szállodában kellett laknia, hiszen a magyar állam ekkor még nem rendelkezett indiai ingatlantulajdonnal, illetve feladataiból adódóan folyamatos utazásra kényszerült,⁸⁶ az ország méreteiből adódóan pedig az utazási költségek jelentős összegeket tettek ki.⁸⁷ Volt olyan alkalom is, hogy arról számolt be, hogy nem tud majd egyik városból a másikig

---

⁸³ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 41/1949., 1.o.

⁸⁴ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 34/1949., 3.o.

⁸⁵ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 34/1949., 3.o.

⁸⁶ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 36/1949., 3.o.

⁸⁷ SZEMÉLYES LEVÉL. Karachi, 1.o.

eljutni, ha belátható időn belül nem kap további anyagi támogatást.⁸⁸ Ezen kívül megemlítendő összegek voltak még a folyamatos levelezés és csomagküldés is, amelyek a piackutatás alapvető részei.⁸⁹

Az, hogy magával a piackutatás vonatkozásával kapcsolatban felmerülhet annak a nehézsége, hogy a megbízott személy alapvető tevékenységeket ne tudjon jól elvégezni, több mindenre is következtetni enged. Először is az a lehetőség, hogy a megbízónak, jelen esetben a magyar kormányzatnak, amelyet ekkor már egyenesen Moszkvából irányítanak, nem volt komoly célja egy magyar-indiai kereskedelmi szerződés megkötése. Ennek azonban ellent mond az a tény, hogy nem függesztették fel Mende megbízását, illetve más feladatot sem kapott az indiai piackutatás helyett. Másodszor a nehézségekkel kapcsolatban, hogy anyagi okokból nem tudták a munkáját megbízhatóan pénzelni, de az, hogy végül is rendszeresen kisegítették, hogy folytatni tudja munkáját azt mutatja, hogy az anyagi keretek megvoltak a munka elvégzéséhez. Szóval, ha ezt a két tényt számításba vesszük, akkor azt mondhatjuk, hogy akár a független Magyarország illúziójának fenntartása érdekében valamilyen látszatszerződést biztos akartak kötni, de megvoltak azok a külső tényezők, amelyek másodrendűvé tették egy kereskedelmi szerződés megkötését. Ilyen lehet akár a frissen megalakult KGST keretrendszer felépítése a Szovjetunió érdekszférájában.⁹⁰

V. AZ 1949-ES MAGYAR-INDIAI KERESKEDELMI SZERZŐDÉS ÉS ANNAK KÖRÜLMÉNYEI

1948 decemberében a magyar és az indiai állam közötti kereskedelmi szerződés megkötésével kapcsolatos tárgyalások nem az eltervezettek alapján indultak. Részben a korábban felsorolt anyagi problémák miatt, viszont ezekhez később egyebek is csatlakoztak. Mende nagyon sokáig arra sem kapott választ, hogy egyáltalán lesz-e bármilyen szerződéskötés az indiai kormánnyal. Ő azonban továbbra is érvelt emellett a több száz millió embert számláló hatalmas piacon rejlő lehetőség mellett.⁹¹ Végül az 1949-es év elején úgy tűnt, hogy a gazdasági kapcsolatok fejlesztése fellendül, a magyar kormány elszánta magát egy kereskedelmi kirendeltség létrehozására.⁹² Ennek

---

⁸⁸ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 18/1948., 4.o.

⁸⁹ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 34/1949., 3.o.

⁹⁰ GERŐCS, PINKASZ, 2017. 16-17.o.

⁹¹ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 18/1948., 1.o.

⁹² SZEMÉLYES LEVÉL. Bombay, 1.o.

érdekében Mende kiküldetését hat hónappal meghosszabbították és megbízták, hogy azonos év március elsejével kezdje el Bombayban a kirendeltség megszervezését.⁹³ Továbbá immáron kellő mennyiségű információ birtokában és az előkészítőtárgyalások eredményeit tekintve elkezdte egy kereskedelmi szerződéskötés előkészítését,⁹⁴ azonban az első megbeszélések a meglepetés erejével hatottak, ugyanis elég barátságtalan fogadtatásban részesült. 1949 márciusában nyíltan kijelentették számára, hogy Magyarországra semmilyen mértékig nincs ráutalva India, minden terméket be tudnak szerezni máshol és olcsóbban.⁹⁵ Igazából az következett be, amire számítani lehetett, elsősorban a legalapvetőbb gyakorlatias szemponttal fogadták Mendét az indiai tárgyalópartnerek, vagyis, hogy Magyarországról importálni nincs értelme. Úgy pedig, hogy igazából a magyar kormány se törekszik saját szándékából a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésére, úgy számos hibát is felhalmozott már a tárgyalások megkezdése előtt.

Mende a piaci tényezők mellett igen részletesen kifejti, hogy milyen egyéb tényezők voltak azok, amelyek miatt úgy állt hozzájuk az indiai fél ahogyan. Elsősorban probléma volt, hogy a magyar állam tárgyalásokat kezdeményezett Pakisztánnal is, miközben India háborúban állt az országgal. Ezt nem kis mértékben ellenszenves lépésnek tarották. Másik meglátása szerint a tárgyalásokon mutatott szakmai inkompetencia sem volt bizalomgerjesztő. Többször is előfordult, hogy irreális mennyiségekről és árakról kaptak információkat az indiai partnerek, illetve volt, hogy még ezek sem voltak feltétlenül konkretizálva. A kereskedelmi szerződéssel kapcsolatos előzetes tárgyalások után pedig hónapokig senki sem vetette fel az indiai tárgyalópartnereknek az ezzel kapcsolatos kérdéseket. Továbbá fő probléma volt az is, hogy nem egy szakemberekből álló nagyobb delegáció, hanem két ember (Mende és Bíró) képviselték a magyar államot a tárgyalásokon.⁹⁶ Végül súlyos problémaként merült fel, hogy India ekkorra már adott el nyersanyagot a magyar államnak ígéretekért cserébe, ezeket azonban azóta sem váltották be.⁹⁷ Ha eddig nem volt egyértelmű, akkor ezek után már az indiai tárgyalópartnerek is valószínűleg megértették, hogy ha a kezdeti intenció még az akkori magyar kormány sajátja is volt és Mende valóban piackutatási szándékkal tartózkodik kint, a tárgyalások végkimenetele szinte mindegy lesz

---

⁹³ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 34/1949., 1.o.

⁹⁴ SZEMÉLYES LEVÉL. Bombay, 2.o.

⁹⁵ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 35/1949., 1-2.o.

⁹⁶ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 35/1949., 2.o.

⁹⁷ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 37/1949., 1.o.

a két állam szempontjából, attól komolyabb gazdasági, kereskedelmi folyamatokra nem valószínű, hogy számítani kell.

Az Indiával való kezdeti tárgyalásokat követően Mende ismét felvetette jelentéseiben, hogy ha szükséges, akkor Pakisztán felé még mindig könnyen fordulhat Magyarország érdeklődése, hiszen az elkövetkezendő három-öt évben ott mindent el lehetne adni. Indiával szemben viszont Csehszlovákia példáját lenne érdemes követni, vagyis felállítani egy kereskedelmi kirendeltséget és keretszerződés nélkül folytatni a kereskedelmet.⁹⁸ Mivel nem ismerik Magyarországot Indiában, így valamelyest gyanúval kezelik azt, azonban az India adta lehetőségeket meg kell próbálni kiaknázni.⁹⁹ Többek között az erős indiai brit gazdasági érdekekkel, amelyek igyekeztek az országot a kapitalista világhoz kötni vagy legalább azt elérni, hogy ne csatlakozzon a szocialista blokkhoz, amúgy is nehéz lenne versenyre kelní.¹⁰⁰ A kisebb országok nehezen tudtak labdába rúgni az indiai piacon az angolszász országokkal szemben. Elég, ha csak a Brit Nemzetközösséget és India kereskedelmét nézzük. Indiának a teljes külkereskedelmének nagyjából 45%-a magával a Nemzetközösséggel bonyolódott, amelyből 28%-ot csak az Egyesült Királyság tett ki.¹⁰¹

A magyar-indiai tárgyalások előrehaladtával az indiai fél enyhülése mutatkozott meg,¹⁰² Mende jelentései alapján a barátságtalan légkör a tárgyalások utolsó hetére eltűnt.¹⁰³ Ez arra is utalhat, hogy a kemény hangvétel a korábban felsorolt problémák mellett részben akár tárgyalási taktika is lehetett. Végül 1949. április 8-án sikeresen aláírták a magyar-indiai kereskedelmi szerződést. Ez az első árucsereforgalmi megállapodás a két ország között egy globális jegyzéket tartalmazott a két ország számára. Ez taglalta, hogy mely árucikkeket szállíthattak külön engedély nélkül a két ország között.¹⁰⁴ Lényegében elmondhatjuk tehát, hogy egyik fél sem kötelezte el magát semmivel kapcsolatban a másik fél irányába,¹⁰⁵ ami pedig valóban tükrözi azt a kimenetelt, amelyre a korábbi jelek utaltak, vagyis, hogy olyan megállapodás fog születni, amely nem fog hamar komolyabb hullámokat

⁹⁸ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 35/1949., 3.o.

⁹⁹ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 37/1949., 2.o.

¹⁰⁰ ZINS, 1986. 547.o.

¹⁰¹ SINGH, 1985. 475.o.

¹⁰² KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 38/1949., 1.o.

¹⁰³ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 42/1949., 1.o.

¹⁰⁴ MAGYAR NEMZET, 1949. 2.o.

¹⁰⁵ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 42/1949., 1.o.

kelteni. Azonban azt nem lehet mondani, hogy nem volt jelentősége a szerződésnek. Egyrészt az indiai piacon elkezdtek megismerni az ekkor Magyarországról importálható termékeket,¹⁰⁶ másrészt az ország több figyelmet kapott Indiában, hiszen a szerződés híre megjelent az indiai sajtóban.¹⁰⁷ Tehát összességében végül mindegy, hogy a magyar kormánynak az önálló indiai törekvéseiről beszélünk vagy moszkvai sugalmazásról, jóváhagyásról, sokkal többet egy kezdeti szerződéssel nem tudott volna a magyar vezetés elérni Indiában.

1949 áprilisában szinte azonnal a megállapodás aláírása után Mende tovább utazott Kalkuttába,¹⁰⁸ ahol az elmondása alapján a korábbinál már eredményesebb munkát tudott végezni. Képviseleti megállapodásokat terjesztett fel Magyarországra, illetve mintarendeléseket intézett indiai partnerek kérésére.¹⁰⁹ Azonban úgy érezte a magyar állami partnerek nem megfelelő módon viszonyulnak hozzá, így több jelentésében is hangot adott ennek.¹¹⁰ Jelentéseiből is kitűnik, hogy az államosításokat és a rendszerellenesnek bélyegzett személyek eltávolítását követően sokszor alulképzett, de rendszerhű elemek kerültek fontos pozíciókba.¹¹¹ Több jelentésében is megjelenik, hogy valóban ez volt a helyzet, például olyan formában, hogy (enyhén cinikus módon) megjegyzi, hogy ha kéri, akkor szívesen küld Indiáról és Pakisztánról falitérképet.¹¹² Emellett pedig volt, hogy nyíltan is kijelentette, hogy tényleges szakembereket küldjenek Indiába, különben a magyar állam hírneve szenved csorbát az egyes tárgyalások során.¹¹³ Hogy ezek a „szakemberek” miként nehezítették meg Mende munkáját is, arra jó példa egy 1949. május 9-ei jelentés, amelyben megírja, hogy a magyar féltől kapott levél szerint nem tud a magyar állam cementet exportálni Indiába, amelyet Mende be is jelentett az indiai kormánynak, majd másnap egy, a Kelimpextől származó levél másolatában azt a hírt kapta, hogy havi 5,000 tonna cementet készek exportálni egy jelentéktelen kis bombayi

---

¹⁰⁶ MAGYAR NEMZET, 1949. 2.o.

¹⁰⁷ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 42/1949., 2.o.

¹⁰⁸ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 42/1949., 3.o.

¹⁰⁹ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 44/1949., 1.o.

¹¹⁰ MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 18/1948., 5.o.; Külföldi képviseltek osztályának-IV/2: Jelentés száma: 45/1949., 3.o.

¹¹¹ ROMSICS, 2010. 323. o.; Külföldi képviseltek osztályának-IV/2: Jelentés száma: 45/1949., 3.o.

¹¹² KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 45/1949., 3.o.

¹¹³ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 43/1949., 1-2.o.

cégnek.¹¹⁴ Ez a fajta szervezetlenség és félretájékoztatás jól mutatja ismét a konkrét hazai elképzelések hiányát, ugyanakkor azt is, hogy valamilyen érdekek mentén, megindult az 1940-es évek vége felé a magyar-indiai kereskedelem. Hogy születőben volt a motiváció a Magyarország és India között folytatandó kereskedelemre, az megfigyelhető abban is, hogy amikor Mende bizonyos jelentéseiben szidalmazta az egyes magyarországi exportálókat,¹¹⁵ akkor annak igenis lett következménye és a Politikai Főosztály tényleges lépéseket tett a hibák forrásának felszámolására, a felelősök felelősségre vonására.¹¹⁶

A magyarországi partnerek azonban nem csak Mende számára okoztak nehézségeket, hanem időnként az indiai kormány számára is kényelmetlenné tették a helyzetüket. A *Times of India* című lap levelezési rovatában több, az indiai kormány kereskedelmi politikáját bíráló levél jelent meg, melyek között fellelhetők olyanok is, amelyek Magyarországgal kapcsolatosak. Többek között a magyar dízelmotorok behozatalára szóló engedély kibocsátását bírálják, hiszen addig a pontig egyetlen ilyen sem hoztak még be Indiába.¹¹⁷ Azonban az ilyen megállapodások mögött még nem feltétlenül kell keresni valamilyen politikai indokot. Az ilyen pillanatnyi hullámvölgyek betudhatók annak, hogy az indiai kormányzat a már korábban tárgyalt fejlesztéspolitika, az importhelyettesítő iparosítás érdekében már az ország méretei miatt is kénytelen volt vállalni azt a kockázatot, hogy megállapodásokat köt, akár a szovjet érdekszférából több olyan üzletféllel is, akikkel korábban nem.

A viszontagságok ellenére azonban Magyarországról nézve Mende kiküldetése sikeresnek tekinthető. Az első magyar-indiai kereskedelmi megállapodáson kívül sikeresen felmérte, hogy konkrétan milyen termékek esetében lehetne versenyképes a magyar gazdaság Indiában. Ezek közül a főbb cikkek a következők voltak: „*Gamma cikkek, Kis Diesel-motorok [...] Akkumulátorok, Szigetelő csigák [...] Áram-mérők, Elektromos orvosi műszerek, Mindennemű ipari felszerelési cikkek, valamint Vasúti gördülőanyag, illetve részek, Víz mérőórák. [...] Ez egyáltalán nem teljes lista*”.¹¹⁸ Az egyes árucikkek mellett részletes jegyzeteket készített azokról a tényezőkről, melyeket figyelembe kell

¹¹⁴ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 46/1949., 3.o.

¹¹⁵ KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 46/1949., 3.o.

¹¹⁶ FELJEGYZÉS A MAGYAR-INDIAI KAPCSOLATOK TÁRGYÁBAN, 1-2.o.

¹¹⁷ KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 79/1949., 1.o.

¹¹⁸ KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 74/1949., 2.o.

venni a magyar-indiai gazdasági kapcsolatokat illetően.¹¹⁹ Ezek alapján könnyen fel tudta vázolni, hogy a magyarországi vezetés és az állami exportvállalatok munkamódszere miért nem megfelelő. Mindenképpen fontosnak tartotta azt, hogy növelni kellene az Indiában tartózkodó szakemberek számát. Pozitív példaként ismét Csehszlovákia esetét emelte ki, akik hozzávetőlegesen kétszáz szakembert tartanak folyamatosan az országban. Ezen kívül fontosnak tartja, hogy Új-Delhiben állandóan tartózkodjon valaki, aki a gazdasági kapcsolatok részét képező hivatalos adminisztrációt intézi, illetve Bombayben valaki a kereskedelmi kapcsolatokat is ápolja. Érdeemesnek tartja továbbá egy kisebb kiállítás megszervezését a közeljövőben annak érdekében, hogy bemutassák a Magyarországról importálható termékeket az indiai üzleti élet tagjainak.¹²⁰

Azonban Mende jelentései nem csak egyoldalúak, vagyis nem csak azzal kapcsolatban nyújtanak információt, hogy Indiában mit kell figyelembe vennie a beutazó személyeknek, oda exportálóknak, onnan importálóknak, hanem arról is javaslatokat fogalmaz meg, hogy Magyarországon mit lehet tenni az Indiában való gazdasági sikerek elérése érdekében. 1949 decemberi hazautazása előtt írt jelentéseiben is kiemeli példaként, hogy fontos lett volna nem lebecsülni az indiai piacot, hiszen más európai piacokhoz hasonlóan itt sem dőlhettek hátra a vállalatok és élvezhetik a gyümölcsöt az exportált termékeknek. A kereskedelmi tárgyalások tekintetében többek közt éppen ezért ki is emeli, hogy szükség lenne olyan munkatársak alkalmazására, akik rendszeresen beszélnek az angol nyelvet, hiszen számtalan alkalommal kellett neki segítséget nyújtani a magyarok által küldött angol nyelvű levelek lefordításában és nem az indiai fél hiányosságai miatt.¹²¹

ÖSSZEFOGLALÁS

Mi is tehát a lényeg, amelyet Mende jelentéseiből megtudhatunk Magyarország és India államközi kapcsolatairól, az azt befolyásoló gazdasági, politikai és egyéb, például személyes tényezőkről, illetve ezek jellemzőiről? Egyrészt megállapíthatjuk, hogy a magyar állam számára India, mint egy hatalmas nyersanyag lelőhely volt érdekes, ahol jelentős mennyiségben lehet iparcikket értékesíteni. Azonban szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy

---

¹¹⁹ KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 96/1949., 1.o.

¹²⁰ KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 96/1949., 2.o.

¹²¹ KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 96/1949., 3.o.

a független Indiában amellet, hogy a vezetés gyakorlatias okoknál fogva ugyan érdekelt a magyar gazdasági lehetőségek kiaknázásában, a politikai tényezők is befolyásolni tudják a gazdasági lehetőségeket mindkét oldalon. A jelentésekből ugyan nem lehet kimutatni, hogy Moszkvából beleszóltak-e az indiai magyar törekvésekbe, azonban azok súlyát vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy ha volt is olyan indiai gazdasági érdekeltég, amelyet fejleszteni kívántak, az akkori gazdasági kormányzatot jobban lekötötte a KGST-be való beintegrálódás kezdete. A személyes kapcsolatokat tekintve azt mondhatjuk, hogy Mende kiváló lehetőségekre tett szert, és ha nagyobb mozgástere lett volna, már ekkor újabb üzleti kilátásokat nyithatott volna meg a két ország között.

A személyes kapcsolatokat tekintve nem feledkezhetünk meg arról a kérdéstről, hogy vajon Mende saját kvalitásai, vagy az őt körülvevő közeg, esetleg a Magyarország irányába való őszinte érdeklődés volt, ami új összeköttetésekhez vezetett. Például megállapíthatjuk, hogy az, hogy egyáltalán érdeklődést mutattak Indiában Magyarország irányába is annak volt betudható, hogy partnereket kerestek az importhelyettesítő iparosítás megvalósításához. Azok a korábbi kereskedelmi kapcsolatok, amelyek már évszázadok vagy évtizedek óta működtek, például melyeket a Brit Nemzetközösség országaival tartott fenn India, képesek voltak kiszolgálni az ország igényeit. Nem zárkózott el az indiai vezetés a magyarországi alternatíváktól, bizonyos mértékig kedvező fogadtatásra is találtak, azonban a második világháborút követő magyar gazdasági körülmények és a moszkvai döntéshozás által az ország gazdaságra gyakorolt hatása, továbbá az Indiában való ismeretlenség jelentős limitáló tényezőként hatott a kapcsolatokra.

A fő cél az indiai kormány számára az volt, hogy leginkább a keményvalutájú országokra koncentráljanak, az olyan puhavalutájú országok, mint Magyarország másodlagosak maradtak. A gyakorlatias szempontok mellett azonban számos egyéb korlátozó tényező is jelen volt. Ilyen volt például bizonyos tárgyalások során a magyar szakemberek hiánya. Mende jelentései is egyértelművé teszik annak negatív hatását, hogy a Rákosi-diktatúra idején lezajlott személycserék eredményeként a rendszerhez hű, de igen alulképzett és tapasztalatlan emberek milyen módon voltak képesek hátráltatni akár a nemzetközi kapcsolatok fejlődését is. Szóval egy saját elképzelés nélküli és szakemberekben hiányt szenvedő magyar állam számára hiába merült fel akár csak egy alkalommal is bármilyen jellegű gazdasági kooperáció Indiával, arról szó se lehetett, egyedül egy kis volumenű

kereskedelem felélesztésére és marketing tevékenységre nyílt lehetőség Indiában.

Mende jelentéseiből továbbá fontos kiemelni a személyes problémáit is, mely főként munkájának alulfinanszírozásával magyarázható. Ez szintén megmutatja az emberi tényező fontosságát India és Magyarország viszonyrendszerében. Az a tény, hogy a munkáját szinte végig kísérte az anyagi gondokkal való küzdelem, egyértelműen negatív módon járult hozzá a munkavégzéshez. Minden bizonnyal részben tapasztalatlanság, részben pedig a szakemberhiány volt az, ami miatt figyelmen kívül hagyták azt, hogy azokban a körökben, ahol Mendének tevékenykednie kellett az eredményesség érdekében, mit is várnak el az Európából érkezőktől, vagyis, hogy pozíciójából fakadóan hogyan alkalmazkodjon azokhoz a társasági szokásokhoz, amely a magasabb gazdasági és politikai vezető köröket jellemezte akkor Indiában. Ennek ellenére azonban az általa végzett piackutatás eredményeként elmondhatjuk, hogy annak ellenére, hogy India nem volt rászorulva, hogy lecserélje korábbi gazdasági kapcsolatait, hiszen azokon keresztül szinte bármit beszerezhet gyorsabban és akár olcsóbban is, a magyar gazdaság számára is voltak lehetőségek. Az 1940-es évek végén a magyar gazdaság számára az élelmiszerexport még több ezer kilométer távolságból is egy lehetséges opció volt, továbbá voltak olyan termelőipari gépek, illetve fogyasztási cikkek, amelyeket itt értékesíteni lehet az erőteljes piaci verseny ellenére, Indiából pedig volt lehetőség valamilyen mértékű nyersanyag importra. Alapvető volt viszont, hogy ekkor szükség volt reklámra. Elsősorban a kereskedelem megindítása érdekében, továbbá, hogy Indiában árnyalják a képet Magyarországról és ne csak mezőgazdasági országgént tekintsenek rá. Ezt a folyamatot az 1949-es magyar-indiai árucsereforgalmi megállapodásnak az indiai sajtóba való megjelenése meg is indította.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1949. ÉVI XX. TÖRVÉNY - A Magyar Népköztársaság alkotmánya Letöltés helye: https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94900020.TV&targetdate=ffffff4&printTitle=1949.+0%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9ny&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT (Letöltve: 2023. 02. 28.)

- AHMAD, IFTIKHAR (1972). Unemployment and underemployment in Pakistan. Retrospective Theses and Dissertations, Letöltés helye: <https://lib.dr.iastate.edu/rtd/5201> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- AZ 1947. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 16-ÁRA ÖSSZEHÍVOTT ORSZÁGGYŰLÉS NAPLÓJA II. Kötet (1948) Budapest. Athenaeum Kiadó.
- BORHI LÁSZLÓ (2015). *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest. Osiris Kiadó
- BÉKÉS CSABA (2011). Magyar külpolitika a bipoláris világban, 1945-1991. *Külföldi Szemle*, 10. évf. 4. szám
- BESZÉLGETÉS AZ INDIAI HIGH COMMISSIONER-NÉL. London, 1948. szeptember 24., 2192/1948, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külügy, Külügyminisztérium Általános iratok (1945-1964)-60 India, 1. doboz, 3/b tétel
- BHATIA, L. M. (1990). Nehru's Foreign Policy and Concept of Security. *World Affairs: The Journal of International Issues*, Vol. 1., 106–108. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/45083446> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- DALMIA, T., MALONE, D. M. (2012). Historical influences on India's foreign policy. *International Journal*, Vol. 67. No. 4., 1029–1049. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/42704945> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- DESAI, S. H. (1973). India & Czechoslovakia. *India Quarterly*, 29(1), 45–49. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/45071291> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- DESAI, MEGHNAD (2021). Democracy and Development: India 1947–2002. *In Raghbendra Jha (Ed.), Twenty K.R. Narayanan Orations: Essays by Eminent Persons on the Rapidly Transforming Indian Economy (1st ed., pp. 105–118)*. ANU Press. Letöltés helye: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1prsr3r.16> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- FELJEGYZÉS CSEHSZLOVÁKIA INDIAI KÉPVISELETÉRŐL. London, 1948. november 10., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- FELJEGYZÉS A MAGYAR-INDIAI KAPCSOLATOK TÁRGYÁBAN. Budapest, 1949. április 5., Mende jelentések, 1372/1949, MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1. doboz, 3/b tétel
- Gazdasági élet, 1948. június 25., 1. évfolyam, 6. szám
- GERŐCS TAMÁS, PINKASZ (PINTÉR) ANDRÁS (2017), A KGST a világrendszerben, A KGST a világrendszerben. *Eszmélet*. 29. évfolyam, 113. szám

- G. VASS ISTVÁN (2004): *A Magyar Országos Levéltár segédletei, 11/2., Minisztertanácsi jegyzőkönyvek napirendi jegyzékei, 1947. Június 1. - 1950. Február 25.* Budapest. Magyar Országos Levéltár
- ENCYCLOPEDIA UNIVERSALIS, Mende Tibor. Letöltés helye: <https://www.universalis.fr/encyclopedie/tibor-mende/> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- KÖVES ANDRÁS (2003), A KGST-kereskedelemtől az EU-csatlakozásig, *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 7-8. szám
- KÜLFÖLDI KAPCSOLATOK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 74/1949. Tárgy: Új indiai import szabályzatok és válaszok, 1949. szeptember 24., Mende jelentés, 10774/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 34/1949. Tárgy: Bombay ker. kirendeltség felállítása. New Delhi, 1949. március 13., Mende jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 35/1949. Tárgy: Első tárgyalás az indiai kormánnyal. New Delhi, 1949. március 20., Mende jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 36/1949. Tárgy: Átutalás és indiai fizetésem. New Delhi, 1949. március 20., Mende jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK: IV/2: Jelentés száma: 37/1949. Tárgy: Szerződés kilátások Indiával. New Delhi, 1949. március 23., Mende jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 38/1949. Tárgy: Márciusi elszámolás és aktualitások. New Delhi, 1949. április 1., Mende jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 41/1949. Tárgy: Fizetés ügy és aktualitások. New Delhi, 1949. április 5., Mende jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 42/1949. Tárgy: India kereskedelmi megállapodás. New Delhi, 1949. április 8., Mende

- jelentések, 1372/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 44/1949.
Tárgy: Vegyes aktualitások. Calcutta, 1949. április 29., Mende jelentés, 4710/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 45/1949.
Tárgy: Calcuttai konklúziók. Calcutta, 1949. május 5., Mende jelentés, 4715/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLFÖLDI KÉPVISELETEK OSZTÁLYÁNAK-IV/2: Jelentés száma: 46/1949.
Tárgy: Madras jelentenivalók és útiterv. Madras, 1949. május 9., Mende jelentés, 4710/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 77/1949. Tárgy: Indiai juta-allokáció és más aktualitások, 1949. október 9., Mende jelentés, 11293/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 79/1949. Tárgy: Önök október 6-i távirata és juta intervenció, 1949. október 10., Mende jelentés, 11293/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- KÜLKERESKEDELMI MINISZTERIUM-IV/2: Jelentés száma: 96/1949. Tárgy: Mellékelt Memorandum. Bombay, 1949. december 21., Mende jelentés, 14525/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- LITVÁN JÓZSEF (1991). Galileista eszmékkal. *Tekintet*, 4. évf. 2. szám, 41-52. o.
- MAGYAR NEMZET, 1947. augusztus 6., 3. évfolyam, 177. szám
- MAGYAR NEMZET, 1949. július 1., 5. évfolyam, 150. szám
- MAGYAR NEMZET, 1984. május 4., 47. évfolyam, 103. szám
- MAJTÉNYI GYÖRGY, MIKÓ ZSUZSANNA, SZABÓ CSABA (2012). Konceptációs perek Magyarországon 1945 után. Letöltés helye: https://felsooktatas.oktatoalapok.mnl.gov.hu/konceptcios_perek_magyarorszagon_1945_utan/tartalom/tanulmany?id=1 (Letöltve: 2023. 05. 04.)
- MENDE, TIBOR (1956). Nehru, Jawaharlal: *Conversations with Mr. Nehru*. London
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 6/1948.
Tárgy: Indiai tárgyalások megkezdése. New Delhi, 1948. október 25., Mende

- Tibor jelentésének felterjesztése, 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 7/1948.
Tárgy: NIK-mozdonyok – Juta ügy és apróságok. New Delhi, 1948. október 27., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 9/1948.
Tárgy: NIK-hez küldött levelek, etc.. New Delhi, 1948. november 5., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 10/1948.
Tárgy: Juta allokációs kilátások. New Delhi, 1948. november 11., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 15/1948.
Tárgy: Érkezés Pakisztánba. Karachi, 1948. november 30., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 17/1948.
Tárgy: Pakisztán tárgyalások eredményei. Karachi, 1948. december 7., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Jelentés száma: 18/1948.
Tárgy: Pakistan contactusok és útiter. Karachi, 1948. december 16., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ JELENTÉSE: Külügyminisztérium, Heltai tan. úr figyelmébe: Tárgy: Nov. 13 és 16-i beszélgetések India Miniszterelnökével. New Delhi, 1948. november 16., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENDE TIBOR KERESKEDELMI ATTACHÉ-TÓL MAGYAR KÜLÜGYMINISZTERIUMNAK. New Delhi, 1948. november 25., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- MENON, R. (1978). India and the Soviet Union: A New Stage of Relations? *Asian Survey*, 18(7), 731–750. Letöltés helye: <https://doi.org/10.2307/2643528> (Letöltve: 2023. 02. 28.)

- MUKHERJEE., R., MALONE, D. M. (2011). Indian foreign policy and contemporary security challenges. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 87. (2011) No. 1., 87–104. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/20869612> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- NADEEM, A. H. (1970). Growth of industries in public sector — A case study of Pakistan. *The Punjab University Economist*, Vol. 8. (1970) No. 1. 7–22. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/25825385> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- ORGOVÁNYI EMÍLIA (1997), Foglalkoztatás és munkanélküliség Magyarországon, *Statisztikai Szemle*, 75. évf. (1997), 1022-1038. o., Letöltés helye: https://www.ksh.hu/statszemle_archive/1997/1997_12/1997_12_1022.pdf (Letöltve: 2023. 02. 23.)
- PANDA, MRUTYUNJOY (1949). India's foreign policy. *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 10. (1949) No. 3. 49–57. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/42743247> (Letöltve: 2023. 01. 10.)
- POZSONYI PÁL, SZÓKÉNÉ BOROS ZSUZSANNA (2020). *Nemzeti jövedelem, gazdasági növekedés. Statisztikai Szemle*, 98. évf. (2020), 6. szám
- RAUCH, CARSTEN (2008). Phases of Indian foreign policy since independence. Farewell Non-Alignment?: Constancy and change of foreign policy in post-colonial India (2008), 5–9., *Peace Research Institute Frankfurt*. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/resrep14485.5> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- ROMSICS IGNÁC (2010): *Magyarország története a XX. Században*. Budapest. Osiris Kiadó
- Sethuraman, S. V. (1974). Employment and Labor Productivity in India since 1950. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 22. (1974), No. 4. 673–690. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/1152719> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- SINGH, A. I. (1985). Keeping India in the Commonwealth: British Political and Military Aims, 1947-49. *Journal of Contemporary History*, 20(3), 469–481. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/260355> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- SZEMÉLYES LEVÉL. Karachi, 1948. december 1., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- SZEMÉLYES LEVÉL. Bombay, 1949. január 21., Mende Tibor jelentésének felterjesztése. 71/1949, HU-MNL-OL-XIX-J-1-k-(1945-1964)-60, India, 1.doboz, 3/b tétel
- ÚJ KELET, 1955. május 17., 36. évfolyam, 2062. szám
- ÚJ MAGYARORSZÁG, 1947. április 5., 3. évfolyam, 14. szám

- VARSHNEY, R. L. (1964). Government-Business Relations in India. *The Business History Review*, 38(1), 22–57. Letöltés helye: <https://doi.org/10.2307/3112486> (Letöltve: 2023. 02. 28.)
- WEISSMAN, A. D. (2013). Pivotal Politics—The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy. *The History Teacher*, 47(1), 111–129. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/43264189> (Letöltve: 2023. 02. 22.)
- ZINS, MAX JEAN (1986). India's foreign policy (1947-1953): British perceptions and dilemmas. *The Indian Journal of Political Science*, Vol. 47. (1986) No. 4., 546–563. Letöltés helye: <http://www.jstor.org/stable/41855270> (Letöltve: 2023. 01. 10.)